

ХОРХЕ ЛУИС БОРХЕС
ЗАГАДКАТА НА ЕДУАРД
ФИЦДЖЕРАЛД

Превод от испански: Румен Стоянов, 1994

chitanka.info

Един мъж, Омар ибн Ибрахим, се ражда в Персия през XI в. от християнската ера (онзи век бе за него петият от хиджрата) и научава Корана и традициите при Хасан ибн Сабах, бъдещ основател на Сектата на асасините или убийците, и при Низам ал-Мулк, който ще стане везир на Алп Арслан, завоевател на Кавказ. Тримата приятели сред шеги и истини се заклеват, че ако съдбата някой ден облагодетелства един от тях, облагодетелстваният няма да забрави другите. Подир години Низам постига везирски сан: Омар му иска само един кът под сянката на неговото щастие, та да се моли за преуспяването на приятеля и да размишлява за математиката. (Хасан моли и получава висока длъжност и накрая заповядва да намушкат с нож везира.) Омар получава от съкровището на Нишапур годишна пенсия от десет хиляди динара и може да се посвети на учението. Не вярва в звездогателството, но се занимава с астрономия, сътрудничи в преустройството на календара, осъществявано от султана, и списва прочуто съчинение по алгебра, даващо числови решения на уравнения от първа и втора степен, както и геометрични решения — посредством конични сечения — за тия от трета степен. Тайните на числото и на небесните тела не изчерпват вниманието му; в самотата на своята библиотека чете текстовете на Плотин, който в речника на исляма е Платон Египетски или Гръцкият учител, и петдесет и няколко писма от еретическата и мистична *Енциклопедия на братята на чистотата*, където се разсъждава, че вселената е еманация на Единството и ще се върне към Единството... Смятат го за следовник на Алфараби, който разбрал, че всеобщите форми не съществуват във нещата, и на Авицена, който учел, че светът е вечен. Някаква хроника ни разправя, че вярвал или си играел да вярва в преселенията на душата, на човешкото тяло в животинско тяло и че веднъж говорил с магаре, както Питагор говорил с муле. Невярващ е, но знае да тълкува по правоверен начин най-мъчните пасажии от Корана, защото всеки учен човек е богослов и за да бъде такъв, не е непременно необходима вяра. В промеждутъците от астрономията, алгебрата и апологетиката Омар ибн Ибрахим ал-Хаями вае съчинения с по четири стиха, от които първият, вторият и четвъртият се римуваат помежду си; най-обилният ръкопис му приписва петстотин от тези четиристишия, нищожен брой, който ще бъде неблагоприятен за славата му, понеже в Персия (както в Испания на Лопе и на Калдерон) поетът трябва да е разточителен. В

година 517-а от хиджрата Омар чете съчинение, което е озаглавено *Единият и многото*; някакво неразположение или предзнание го прекъсва. Става, отбелязва страницата, която неговите очи няма да видят повторно, и се помирява с Бога, с онзи Бог, който навярно съществува и чиято милост е умолявал по трудните страници на своята алгебра. Умира същия ден по залез. В ония години на един западен и северен остров, който картографите на исляма не познават, саксонски крал, разгромил краля на Норвегия, е разгромен от номадски херцог.

Седем века изтичат със своите просветления и предсмъртни мъки и мутации и в Англия се ражда мъж, Фицджералд, не по-малко интелектуалец, отколкото Омар, но може би по-чувствителен и потъжен. Фицджералд знае, че неговата истинска участ е литературата и я подхваща с непреклонност и упорство. Чете и препрочита *Дон Кихот*, който му се струва почти най-добрата от всички книги (ала не иска да бъде несправедлив към Шекспир и *добрия стар Вергилий*), и любовта му се разпростира върху речника, в който дири думите. Разбира, че всеки човек, в чиято душа се крие някаква музика, може да създава стихотворения десет-дванадесет пъти в естествения ход на своя живот, ако са благосклонни към него небесните тела, ала не възнамерява да злоупотребява с това скромно предимство. Приятел е на знатни личности (Тенисън, Карлайл, Дикенс, Такъри), спрямо които не се чувства по-нискостоящ, въпреки своята скромност и любезност. Публикувал е един прилично написан диалог, *Юфранор*, и посредствени преводи на Калдерон и на великите гръцки трагедии. От изучаването на испанския е минал към изучаване на персийски и е подхванал превода на *Мантик ал-таур*, тази мистична епопея за птиците, които дирят своя цар, Симург, и накрая стигат в неговия дворец — зад седем морета, и откриват, че Симург са те и че Симург е всички и всеки. Към 1854 му дават една ръкописна сбирка със съчиненията на Омар, направена без друга закономерност освен азбучния порядък на римите; Фицджералд превежда някои на латински и съзира възможността да изтъче с тях една последователна и органична книга, чието начало да са образите на утрото, розата и славея, а в края — на нощта и погребението. На това неправдоподобно и дори невероятно намерение Фицджералд посвещава живота си на безчувствен, самотен и вманиачен човек. През 1859 отпечатва първия превод на *Рубаят*, последван от други, богати на вариации и

съмнения. Става чудо: от произволното съчетание на персийския астроном, снизходил до поезията, и англичанина чудак, прехвърлящ, може би без напълно да ги разбира, източни и испаноезични книги, възниква един изключителен поет, който не прилича на двамата. Суинбърн пише, че Фицджералд „даде на Омар Хайям вечно място сред най-големите поети на Англия“, а Честъртън, чувствителен към романтичното и класическото в тази безподобна книга, забелязва, че в нея навярно има „една мелодия, която се изплъзва, и един надпис, който остава“. Някои критици разбират, че Фицджералдовият Омар е всъщност една английска поема с персийски намеци; Фицджералд вмъквал, изтънявал и измислял, ала неговите рубаи сякаш изискват от нас да ги четем като персийски и древни.

Случаят приканва към догадки от метафизическо естество. Омар изповядвал (знаем го) платоническото и питагорейското учение за прехода на душата през множество тела; подир векове неговата душа вероятно се е превъплътила в Англия, за да изпълни на един далечен германски език, прошарен с латински, литературната участ, която математиката е потиснала в Нишапур. Исак Лурия де Леон учеше, че душата на един мъртвец може да влезе в друга несретна душа, за да я крепи или образува; може би душата на Омар се е приютила към 1857 г. във Фицджералдовата. В *Рубаят* пише, че вселенската история е зрелище, което Бог замисля, представя и съзерцава; тази спекулация (чието техническо име е пантеизъм) би ни накарала да мислим, че англичанинът е могъл да пресъздаде персиеца, защото и двамата са били по същество Бог или мигновените лица на Бога. По-правдоподобно и не по-малко дивно, отколкото тези догадки от свръхестествен порядък, е предположението за някаква благосклонна случайност. Облаците образуват понякога форми на лъвове или планини; аналогично тъгата на Едуард Фицджералд и един ръкопис с пурпурни букви на жълта хартия, забравен върху лавица в Бодлианската библиотека, съставили за наше добро поемата.

Всяко сътрудничество е тайнствено. Това между англичанина и персиеца е по-тайнствено от всяко друго, защото двамата са били много различни и навярно в живота не биха завързали приятелство, а смъртта и превратностите на времето са послужили единият да узнае за другия и двамата да станат един-единствен поет.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.